

fogalom leegyszerűsítése a tanulmányban úgy is kifejeződésre jut, hogy Solt nem is jelzi: a magyar romantika Shakespeare-képe tulajdonképpen az 1850-es években, Kemény, Salamon és mások írásaiban teljesedik ki.

Benedek András *Az Othello a magyar színpadon* című tanulmánya a magyarországi Othello-előadások kritikai számbavétele, az 1783. évi elsőtől napjaink Othello-bemutatói-ig. Színkritikákból, egykori színházi szemlékből mesterien rekonstruálja az egyes korzakok Othello-értelmezéseit, a változó rendezői koncepciókat és az egymástól eltérő színészi felfogásokat. Benedek helyesen hangsúlyozza: az 1850-es és 1860-as évek színkritikusainak, főképp Salomonnak és Gregussnak nagy érdeme volt, hogy az egész előadástól, a művészi élményről adtak képet bírálataikban, s mindig részletes elemzést igényeztek nyújtani a színész játékról is. Az ilyenféle kritikák, sajnos, azóta is fehér holló számba mennek. Galamb Sándor írása — *Magyar Shakespearé-előadások két centenárium között (1864—1916)* — érdekes, anyagfeltáró tanulmány; kár, hogy túlzottan ismertető jellegű.

A magyar Shakespeare-fordításokkal két, igensikerült tanulmány foglalkozik a kötetben. Kardos Lászlónak *A 73. szonett magyar útja* c. írása a vers tizenegy magyar változatát, többek között Szász Károly, Szabó Lőrinc, Ignótus, Kardos László, Keszthelyi Zoltán, Garai Gábor fordítását jellemzi. A műfordítás-elemzések, a különféle variációk állandó összehasonlításai önmagukban véve is találóak, kerek egészek, gyakran szinte költői szépségűek. A tanulmány értékét megsokszorozza az, hogy a szerző egyetlen vers változatainak tükrében műfordításunk fejlődését, szintjének hullámzásait is bemutatja, valamint az, hogy mindig a fordítók személyisége, költői alkata felől magyarázza az egyes magyar variánsok értékét, állandóan jelezve azokat a motívumokat is, amelyek „verstolmácsainkat” éppen ehhez a szonethez vonzották. Ruttkay Kálmán dolgozata — *Klasszikus Shakespeare-fordításaink* — Vörösmarty, Petőfi és Arany Shakespeare-átültetéseit teszi tüzetes vizsgálat tárgyává. Ő is nagy költőink egész életműve felől közeledik egy-egy fordításhoz. Mindig árnyaltan mutatja be, hogy a fordítások (pl. Petőfi Coriolan-ja vagy Arany Hamlet-je) mit jelentenek költőink pályáján, hogyan kapcsolódnak egymáshoz fordítások és eredeti művek. E téren egyszer túlzásba is téved a szerző: Arany Shakespeare-fordításainak megértéséhez felesleges az 1850-es évekről, az irodalom közismerten megnövekedett szerepéről adott terjengős fejtegetés. (43—46 l.)

A kötet e magyar irodalomtörténeti vonatkozású tanulmányai közelebb hozzák a magyar Shakespeare-kultuszról szóló marxista

szintézis elkészítésének időpontját. S mintegy ki is jelölik e munka további feladatait, azzal, hogy az 1850-es és 1860-as évek, valamint századunk magyar Shakespeare-recepciójának tanulmányorozatokban való kidolgozására ösztönöznek.

Rigó László

Csanda Sándor: Hidak sorsa. Tanulmányok. Bratislava, 1965. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry. 273 l.

Csanda Sándor új kötetének fő jellemzője a sokrétűség. Négy évszázad történelmében és irodalmi életében fallózik. Költőportrék, szintéziskíséret, recenziók állnak egymás mellett, alkalmat adva mind a filológiára, mind az elvi összegezésre. Tematikai gazdasága és változatossága ellenére a kötet lényegében két körülhatárolható részre oszlik. A tanulmányok egyik csoportja a szlovák — magyar kapcsolatokat vizsgálja, a kötet másik felében a csehszlovákiai magyar irodalomról kapunk sokoldalú, érdekes képet.

Csanda speciális kutatási területe a régi magyar irodalom. Ebből a kérdéskörből figyelmet érdemel a recenzióként íródott Balassi-tanulmány, melynek merész következtetéseit vitára indítók. A Rákóczi-felkelés szlovák — magyar irodalmi kapcsolatairól már napvilágot látott egy alapos Csanda-tanulmány. A kuruc harcokat most új nézőpontból közelíti meg: a szlovák nép részvételét kutatja, jórészt általa feltárt új anyag alapján. A kötet egyik legjelentősebb fejezete Petőfi és a szlovákok viszonyával foglalkozik. A szlovák — magyar nacionalista ellentétek nagyon gyakran éppen Petőfi megítélése kapcsán törtek föl. Sőt Szlovákiában még ma sem zárult le megnugtatóan ez a kérdés. A szerzőt elismerés illeti a bátor kérdésfelvetésért és a higgadt, objektív elemzésért — ha nem is értünk mindenben egyet vele. Petőfi nacionalizmusát nem kell magyaráztatni és elkendőzni. Nacionalista volt, mint mindenki abban a korban. De nem csinált költészetet a nemzetiségiek iránti érzéseiből, nem sűpödt bele a sovíniszta viták és vádaskodások posványába. Életművének marxista felmérésekor nem ezen van a hangsúly, hanem egyetemes perspektívájú forradalmiságán.

A kötetnek második, a magyar olvasók számára talán jelentősebb része a csehszlovákiai magyarság irodalmát tárgyalja. Csanda itt a szintézis-alkotás igényével nyúl a jelenségekhez, a „regionális keretek között keletkezett” magyar irodalom egészéhez. Terjedelmes összefoglalásának jó részét az akadémiai kézikönyvben már olvastuk. A változtatások nem használtak a tanulmánynak, ugyanis szükségszerűen kimaradtak azok a költők (Forbáth Imre, Berkó Sándor, Vozári Dezső),

akiknek portréját önálló dolgozatban rajzolta meg — elnagyoltan, újságcikk színvonalon. Ez pedig — a legjelentősebb költők elhagyása — az összefoglalást esetlenné, mozaikossá tette. A szintézis-alkotás bizonytalanságát, a határozott vezérelv hiányát mutatja az is, hogy egyes alkotók (Fábrí Zoltán, Egri Viktor szembeszökően) más helyre kerültek a kézikönyvbéli „változathoz” képest. A befejező oldalak nyomasztó címzűhataga sem emeli a tanulmány értékét.

A szlovákiai magyar irodalmat tárgyaló fejezetek hibájául kell felrónunk azt is, hogy a szerző azt a hazai literatúrától szinte teljesen elszigetelten elemzi. Ez a tárgyalási mód nem teszi lehetővé az írók vagy írói csoportok megnyugtató értékelését, fejlődéstörténeti helyük megállapítását, és ilymódon nem summázhatók a csehszlovákiai magyar irodalom fő specifikumai sem. A kötet egységét zavaró ismétlések is bomlasztják. Viszont elismerésre méltó, hogy igen sok olyan anyagot dolgoz fel, amely hazai kutatóink számára nehezen érhető el (magyar nyelvű folyóiratok ismertetése; a Sarló mozgalom szerepének elemzése; Petőfi utóélete a csehek és a szlovákok között stb.).

A kötet, ha a szakemberek számára nem is annyira jelentős, mint Csanda korábbi munkái, számos új területtel próbálja bővíteni a szlovák és magyar irodalmi köztudatot. (Szomorú, hogy a kötet példányszáma — 680 — erősen csökkenti ennek a szándéknak a megvalósulását.)

Alexa Károly

Szemlér Ferenc: A költészet értelme. Esszék és jegyzetek. Bukarest, 1965. Irodalmi Könyvk. 437 l.

Nem annyira a műfaji, mint a tematikai sokoldalúság lepi meg első pillanatra az olvasót Szemlér kötetét forgatva. Nehéz is lenne egyetlen mondatban meghatározni, hogy miről szól a romániai magyar költő nemrég megjelent könyve. Ha felsoroljuk az egyes esszék, visszaemlékezések, jegyzetek stb. címét, tárgyilag talán kimerítjük a művet, ez azonban önmagában még keveset mond a szemléri „költészet” értelméről.

Időrendben Zrinyitól az erdélyi kortárs költőig, tematikailag a magyar s a román irodalomtörténet egyes kiemelkedő alakjainak (Zrinyi, Jósika, Kriza, Kemény Zs., Petőfi, Madách, Ady, Babits, Eminescu, Sadoveanu, Argehi stb.) bemutatásától a természettudomány és a költészet viszonyának, a fordítási irodalom, a nyelv, az irodalmi hatás stb. egyes problémáin át a költő leg-személyesebb reflexióiig terjed a skála. Mi indokolja mégis ezeknek a megírásuk időpontjában is eltérő jellegű írásoknak az egy kötetbe

gyűjtését? Van-e olyan rendező elv, amely egységessé teszi a kötetet?

Önálló esztétikai rendszert aligha találunk a műben. Ami az egységet biztosítja, az az író egyénisége. Önmagában ez az igaz megállapítás azonban még keveset mond. A tudomány eszközei objektívek, felhasználásuk módja azonban nemcsak a mű értékét határozza meg, hanem vall írójáról is; Szemlér Ferenc írásai mögött *egységes magatartás* húzódik meg, 30 év távlatában is: a mindenkori haladás, majd a szocialista közösség mellett elkötelezett ember magatartása. Nemcsak tanulmánygyűjtemény tehát Szemlér könyve, hanem a költő közvetett vallomása is magáról. Erről nem szabad megfeledkeznünk, amikor az egyes írások tudományos érdekű vizsgálatához fogunk.

A közösségért felelősséget vállaló költő gyakran nyúlt a tanulmány eszközhöz, amikor, a *köztudat* formálása ezt szükségessé tette. Írásai részben *publicisztikai* funkciót is betöltöttek. Ezek az esszék rendszerint nem egész életművet elemeznek, nem adnak fejlődésrajzot, hanem egy, többnyire meghamisított, s ezért aktuálissá váló kérdést vetnek fel, s oldanak meg polemikus élel.

Nem véletlenül fedezte fel a nemzeti önállóságért küzdő Zrinyiben éppen 1943-ban az aktuális költőt. A Kriza-tanulmányban, s hozzá hasonlóan, a Petőfiről írott esszéiben is, az ösztönös népköltészet s a tudatos műköltészet célzatos szembeállításit ellen harcol. A népköltészet „ösztonosságát” ugyanúgy nem szabad kisajátítani a haladó műköltészetrel szemben, mint ahogy a népies Petőfit a forradalmár költővel szemben. Babits *Európai irodalomtörténete* azonnal tanulsággal szolgál számára. A nacionalista-soviniszta szellemben bezárkozó irodalommal szembeszállva a babitsi európai kultúrközöség gondolatát hangsúlyozza. Ilyés *Puszták népe* című könyvével kapcsolatban a cselédség tarthatatlan helyzetére, Ady időszerűsége kapcsán pedig a még be nem váltott forradalmi tette figyelmeztet. (1936, 1944. jan.).

A főt említett írásokkal szemben Jósikáról, Keményről s Babits költészetéről szóló tanulmányai kevésbé hordoznak aktuális programot, ezekben nagyobb szerep jut az elmélyültebb, fejlődésrajzot is adó jellemzésnek. Különösen az első kettőben, az írói személyiség kialakulása jelenti a központi problémát Szemlér számára. A Jósika-tanulmányban ez a módszer tökéletesen kielégítő, Kemény fenyegetettségi érzését vizsgálva azonban túlságosan is az individuum körén belül mozog. Ennek oka elsősorban az, hogy Keménynek a nemzetiségekhez való viszonyát egyértelműen pozitívnak tartotta a szomszédnépek barátságát valló Szemlér, s nem elemezte azt az ellentmondást, amelyet a polgárosodás szükségszerű igénylése s a